

KRISZTIÁN BÉLA*

Jánosi Engel Adolf (1820–1903) innovatív szerepe a századfordulón

A vállalkozó mára tudományos közgondolkodásunk egyik kulcsfigurájává vált. A kisvállalkozások tömegesedése, a vállalkozói igény általában hangoztatott elve éppúgy jelzi ezt, mint azok a gazdaságideológiai koncepciók, amelyekben a vállalkozó mint a társadalom jövőjét alakító személyiség jelenik meg. Magát a vállalkozói magatartást, a vállalkozói funkciót legszemléletesebben **Jean-Baptiste Say** fogalmazta meg. Nála a vállalkozói funkció termelési tényezők, a tőke és a munka sajátos kombinációja. **Schumpeter** a korai vállalkozói képekről árnyaltabban alkot véleményt. Szerinte a gyakorlati kezdeményezőkézség, tettvágy, gazdagodni/győzni akarás egyfajta vezetői magatartással, személyiségvonásokkal párosul. Schumpeter az új kombinációk megjelenítését azért tartotta szükségesnek, mert a gazdaságtörténeti szempont érvényesítésére törekedett. A hazai gazdaság-, ipar- és kereskedelemfejlesztésben kiemelkedő vállalkozó személyiségek sorát találjuk. Számosan a helyi, vagy régiós fejlődésben vittek szerepet, sokan eljutottak azonban országos, sőt nemzetközi színterekre is. A magyarországi vállalkozások története összefügg a polgárosodással. A XVIII. századi városi szerveződések során a földesúri mezővárosokban a földesurak akadályozták a polgárok privilegizált jogállását. Paradox módon ez a mezővárosi korlátozott autonómia teremtette meg a lehetőséget a „modern” értelemben vett polgárosodás megindulására. Ezekben a városokban ugyanis a céhek és kereskedők nem tudták megakadályozni azt, hogy a földesurak – saját bevételeik növelésére, hitelforrásaik bővítésére betelepítsenek görög, örmény meg zsidó kereskedőket. Ezek a főleg kiskereskedelemmel, termény- és gabonakereskedelemmel foglalkozó vállalkozók mindenütt a gazdasági és társadalmi változások letéteményeseivé lettek. A pesti vállalkozók jelentős része került ki hajdan a dunántúli mezővárosokból, zsidó közösségekből.

Baranya megye ásványkincsei, a fakitermelés tömeges, iparszerű gyakorlata az 1780-as évektől számottevő. A feketekőszén 1782-től számítható egyre bővülő felhasználása mellett a mecseki erdők sokaknak adtak megélhetést. A városiasodással és a települések növekedésével megindult építkezések, majd a bányászat faszükséglete a fakitermelés növelését igényelték. A sokféle föld- és többségében paraszt bányatulajdonos, a fakitermelés egyéni volta a folyamatos, szervezett ellátást egyenetlenné tette.

ENGEL ADOLF (1820–1903)

A bonyhádi születésű **Engel Péter** szegény izraelita kereskedősegédként járta a Bonyhád

* Janus Pannonius Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet, 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/B.

környéki falvakat, hisz a városokba nem költözhetett. II. József türelmi rendelete nyomán azonban egyes izraelita családok nehezen ugyan, de engedélyekkel betelepedhettek a városokba. A többnyire szegény kereskedők lassan vagyonosodtak, vagyonuk házasságkötéseikkel is bővíthetett. Pécs városában 1790-ben két zsidó család lakott. Egyikük, **Fuchs Salamon** zsibárus özvegyét, **Fuchs Lizát** vette nőül a bonyhádi Engel Péter. E jogon Engel Péter pécsi lakos lehetett, kisebb-nagyobb kereskedelmi ügyletekbe kezdett. Felesége elhunytával Engel Péter ismét özvegyasszonyt vezetett oltárhoz: 1819. február 21-én özvegy **Schwalbachné Szüszkin Máriát** Németbolyban. Ebből a házasságból született Engel Adolf 1820. február 6-án Németbolyban, öccse, Simon 1822-ben.

Engel Péter halála után a még gyermek Engel Adolf házalni kezd gyufával, ceruzával, egyéb cikkekkel. Fűtetlen szobákban lakik, közben a püspöki könyvtárban olvas, tájékozódik, tanul. A magyar mellett a francia és a héber nyelv tanulása is belefog – hamarosan bejáratos az iskolázott társaságba. Művelt, társaságbeli fiatalemberré válik, akit elismernek, és figyelemreméltó jövőt jósolnak a már fiatalon törekvő Engel Adolfnak. Ez is hozzásegíti ahhoz, hogy 1836-tól további jelentősebb üzletekbe kezd, rövidesen bútor- és ruhaboltot nyit. Néhány ügynököt is szerződtet, a városi polgárokat és a vidéki uradalmakat egyre több helyen látogatja meg és látja el különböző árukkal.

A pécsi polgárság egyik jónevű családjából nőül, 23 éves korában, 1843 májusában veszi nőül **Justus Annát** (Ninát). E házasságból kilenc gyermek született (József, Sándor, Gyula, Mór fiai, Helen, Berta, Lujza, Ludvika és Marianna leányai).

1848/49-ben nemzetőrként szolgált. Üzleti érzéke és tehetsége a forradalom után tovább bővítette vállalkozásait. Érdeklődése a földek, erdők felé fordul. Erdőket vásárol, fafeldolgozásba kezd. A fát széles körű kereskedelmi hálózaton (az Engel-fatelepeken) keresztül értékesíti. Fát szállít az építkezésekhez, a vasútnak, később a komlói bányászatnak. Franciaországba dongafát szállít, visszafelé Hamburgból és Stájerországból furnirt hoz, amelyet a hazai és saját bútorgyártása használ fel. 1857/60 között gyors ütemben épül ki az engeli gazdasági vállalkozás, több mint húszezer ember dolgozik különböző vállalkozásaiban. Pécsen a Balokány mocsaras részén vízrendezésbe kezd, uszodát, később a városban a Czindery-kert megvétele után ott fatelepet, gőzfűrészüzemet, fafeldolgozót, közte parkettagyárat, raktárt és gőzfürdőt épít. A Czindery-kertet a város „közkertjének” adja át, elsősorban jótékonyági céllal és nem utolsó sorban a Pécsi Dalárda számára, amelynek tiszteletbeli tagja és lelkes támogatója volt. Pécsi, majd országossá terebélyesedő tevékenysége, különböző befektetései, pénzügyi tranzakcióinak sikere, a városi építkezésekben való részvétele, a különböző adományok, nemkevésbé áldozatossága és a közérdek szolgálata következtében nagy megbecsülésnek örvendett és ez egész életén át kísértte. Családjából Sándor és Gyula fiainak birtokokat vásárol, vállalkozást alapít, bevonva őket vállalkozásaiba. Alapos tájékozódás után megvásárolja a jánosi uradalmat, a szopoki és komlói területekkel együtt. A területre részletes termelési tervet készíttetett, az uradalom alkalmazottait, a parasztokat, bérlőket, munkásokat, intézőket személyesen látogatta meg. Problémáikra igyekezett minél sokoldalúbb megoldásokat találni és kora szintjét meghaladó szociális gondoskodással foglalkoztatta őket. Mint Jánosi község kegyura, a templomot és a plébániát rendbe hozatta, a pécsi papneveldeben a birtokáról papi hivatásra készülő fiatal tanulmányai alatt támogatta és segítségével a püspök ezt a fiatal szentelte pappá, majd plébánossá nevezte ki Jánosiba. Mint az uradalom papja, a fiatalember sokat segített kegyurának a birtok lelki és ezen keresztül gazdasági igazgatásában. Engel jó szakembereket szerződtetett, a növekvő mezőgazdasági termelés, az erdőgazdaság rendezettsége nevet szerzett birtokosi tevékenységének is. Jánosi pusztán 1900-ban építtette fel a ma is látható kastélyt. A birtokközpontban iskolát építtetett, gondoskodott a teljes felszereltségről, közte tornaszerekről. A cselédség gyermekei ingyen tanszereket és tankönyveket kaptak, Engel a továbbtanulásukat is szorgalmazta, támogatta.

Az 1878-as párizsi világkiállításon cége aranyérmet nyer, az 1880-as bécsi, majd más európai kiállításokon sorra nyeri el a különböző díjakat. 1885-ban érdemeit felterjesztik a királyhoz, aki Engel Adolfnak 1886-ban közigazdasági érdemeiért, a város és a megye fejlődéséért végzett munkájáért, állhatatos és tiszteletreméltó tevékenységéért nemességet adományozott. I. Ferenc József király 386/1886. és 892/1887. sz. alatt a „királyi könyvbe” történő bevezettetést „kegyelmesen

megengedvén”, Engel Adolf és mindkét nembeli valamennyi törvényes ivadéka számára a „jánosi” előnevet használni engedte.

A jánosi, szopoki és komlói terület 1890/92 közti geológiai feltárása során **Jex Simon** a már ismert komlói kőszéntelepeket művelésre érdemesnek találta. 1895-ben megnyitják az Adolf-tárót, majd 1898-ban faszerkezetű, függőleges aknát mélyítenek. 1904-ben a faszerkezetet vasszerkezetre cserélték. Az első komlói függőleges aknát feleségéről, Annáról nevezi el. Az akna 1896 és 1965 között termelő aknaként részben önállóan, részben a Kossuth-akna egységeként szerepelt. 1965-től tanbányaként működött 1993-as feladásáig.

Engel idős korára Bécsbe költözött és ott 1903-ban hunyt el. A birtok sorsa ezután változatos utat járt be. A kialakult bányamű 1907-ig volt az Engel család tulajdonában. Ettől kezdve részvénytársasági formában működött, majd a Dunántúli Kőszénbánya Rt. 1909. március 1-jén a komlói bányaműveket a magyar államnak adta el.

Jánosi Engel Adolf halála után **Engel Bayersdorf Erna** szobrászművésznő megalkotta az elhunyt mellsobrát. A szobor változatos utat járt meg. Elsőként a jánosi kastély előtt állított posztamentről a jánosi iskola elé került. 1919-ben ledöntötték majd 1920-ban újra az iskola elé helyezték. 1944 decemberében ismét ledöntötték és a kőszénbánya gépkocsisíkjára vitték. 1945-ben ismét visszaállították eredeti helyére, de 1950-ben ismét levették talapzatáról. Beolvasztásáról döntöttek, ám néhány Kossuth-aknai bányász a szobrot befalazta Komló község 1914–1918-as hősi emlékművébe. 1954 tavaszán **Kutnyánszky József** múzeumigazgató a városi múzeumba vitte. 1991-ben került jelenlegi helyére, az ún. „Múzeum-kertbe”. Szobrát a Bányásznapi napokon azóta rendszeresen megkoszorúzzák, így emlékezve Komló és környéke első fejlesztőjére.

Mi a jellemző a vállalkozói személyiségre, Jánosi Engel Adolfra? Mindenekelőtt az, hogy Jánosi Engel Adolf stratégiai pozíciói birtokában – föld- és erdőtulajdon, bányabirtokok, nagyszámú bérmunkás, jó pénzügyi elgondolások és megvalósítás, a feldolgozási és kereskedelmi kör bővítése – a gazdasági reprodukciós folyamatokban tágabb döntési kompetenciával rendelkezhetett, mint mások. Ilyen értelemben Jánosi Engel Adolf egyaránt töltötte be a vállalkozó, az igazgató, a tőkés szerepkörét, munkája azonban túlnyúlt vállalatai szintjén, érintette a bankárok, földbirtokosok, városi önkormányzatok, országos igazgatási szervek kompetens rétegét is. Jánosi Engel Adolf személyében olyan sajátos vállalkozói típus jelent meg, amelynek tevékenységét a szaktudás legitimálja, döntései individuális autonóm jellegűek, pozíciója nem öröklődik (Jánosi Engel Adolf utódai korántsem voltak oly sikeresek mint ő) és egy meritokratikus értékrend hordozója. Vállalkozói tevékenységének mindenesetre kedveztek a társadalmi feltételek, amelyekben a gazdasági környezet kihívásai nem kényszerhelyzetekként, hanem új alternatívákként jutnak érvényre. Jánosi Engel Adolf korszakában az is elősegítette a vállalkozói típus kibontakozását, hogy a vállalkozások intézményi kapcsolataiban a pénzügyi és nem az adminisztratív jegyek domináltak.

Volt azonban még egy olyan vonás, amely máig szóló tanulság a vállalkozók számára.

Ez pedig az – ha a „régí vállalkozói stílust” egy mondattal akarjuk jellemezni – hogy egész gondolkodását és elképzeléseit, valamennyi cselekedetét az élő ember öröme és bánata hatotta át. A kapitalizmust megelőző idők vezéreszméje még nem vesztette el érvényét: „*omnium rerum mensura homo*” – minden dolog mértéke az ember. Konferenciánk az ilyen vállalkozók egyikének állított emléket Jánosi Engel Adolf személyében.